

רינה גפן

תרגום עצמי משותף בתסריטים של הטרילוגיה "הסנדק"

תיזה לתואר שני

המחלקה לתרגום וחקר התרגום, אוניברסיטת בר-אילן

העבודה נכתבה בהנחיית: פרופ' רחל ויסברוד

תקציר

עבודה זו עוסקת בתרגום עצמי משותף של הספר "הסנדק" לתסריטים של סרטי קולנוע על ידי מחבר המקור מריו פוזו והבמאי פרנסיס פורד קופולה. הטרילוגיה "הסנדק" נבחרה כמקרה מבחן הן משום שהיא דוגמה לתרגום עצמי משותף בין-סמיוטי (לתרגום בין-סמיוטי ר' יאקובסון, 1986 [1959]) והן משום שהיא משלבת אדפטציה, סיקוול ופריקוול (ר' Hutcheon, 2006), מה שאפשר לבחון את היחסים בין צורות אלה של אינטרטקסטואליות כשלוש וריאציות של תרגום בין-סמיוטי. לשם כך נעשה שימוש במודל לחקר אדפטציה של פרדיקאקי (Perdikaki, 2016), המבחין בין רכיב תיאורי, הממחיש את השינויים שנעשו באדפטציה ביחס למקור, לרכיב פרשני, המתייחס לגורמים שמסבירים את השינויים הללו. המודל מאפשר לנתח הן את היחסים הטקסטואליים והן את היחסים בין אנשי המקצוע המעורבים בתהליך. בעבודה זו, הרכיב הפרשני כולל את השיקולים של התסריטאים לשינויים בכל תסריט ביחס למקור וביחס לתסריטים הקודמים, והרכיב התיאורי כולל את האופן שבו שינויים אלה באים לידי ביטוי בפועל בכל תסריט. ההנחה הייתה שבאופן זה ניתן יהיה ללמוד על תרגום עצמי משותף הן כתהליך והן כתוצר סופי.

שאלת המחקר שעמדה במרכז העבודה היא באיזה אופן בא לידי ביטוי התרגום העצמי המשותף באדפטציה, בפריקוול ובסיקוול. השערת המחקר הראשונה שהועלתה היא כי יחסי הכוח בין שני התסריטאים לא היו שוויוניים בכל אחד משלושת התסריטים, כך שלבמאי קופולה הייתה השפעה רבה יותר על ההחלטות שהתקבלו בתהליך עיבוד הספר וכתובת התסריטים לעומת פוזו, שתפקידו היה שולי יותר. השערת המחקר השנייה הייתה כי ככל שמתרחקים מהאדפטציה, שהייתה מרכזית בתסריט הראשון, ומעניקים מקום מרכזי יותר לסיקוול ולפריקוול, כך התסריטים הופכים יותר ויותר ליצירה אישית של קופולה על בסיס חומריו של פוזו.

המחקר נערך בכמה שלבים. תחילה נבחן הרכיב הפרשני במודל לחקר אדפטציה באמצעות אפיטקסט המתעד את תהליך העבודה המשותף של קופולה ופוזו, לרבות ראיונות ברדיו ובעיתונות וסרטים דוקומנטריים (לאפיטקסט ר' Genette, 1997). האפיטקסט אפשר להתחקות אחר יחסי הכוח בין התסריטאים ולבחון את השינויים העיקריים שעליהם הם הצביעו בכל אחד מן התסריטים. לאחר שאותרו השינויים שהעידו עליהם התסריטאים, נבחן הרכיב התיאורי במודל, כלומר האופן שבו שינויים אלה התממשו בפועל בכל אחד מן התסריטים, ונעשה ניסיון לשייכם לקטגוריות של הזחות (adaptation shifts), שינויים ביחס למקור במונחי המודל (Perdikaki, 2016). השלב האחרון היה גיבוש הממצאים תוך שילוב בין שני הרכיבים, הפרשני והתיאורי, כך שעבור כל תסריט נעשה ניתוח מקיף הכולל את תהליך הכנתו ואת יחסיו עם המקור ו/או עם התסריטים הקודמים.

ממצאי המחקר איששו את ההשערה שיחסי הכוח בין פוזו וקופולה לא היו שוויוניים מתחילת הדרך ונשמרו כך לאורך כל שיתופי הפעולה בטרילוגיה. על פי התיעוד העולה מהאפיטקסט, קופולה היה הכותב הראשי

והמילה האחרונה ברוב ההחלטות, ואילו תפקידו של פוזו היה בעיקר לבדוק את הטיוטות של קופולה ולהעיר הערות לשיפורן. בתסריט הראשון, שהוא במלואו אדפטציה לספרו של פוזו, קופולה הוא שבחר אילו אירועים ודמויות מספרו של פוזו יופיעו בתסריט ואילו יושמטו. יחסי הכוח הלא-שוויוניים נשמרו כך גם בתסריט השני, שהוא שילוב בין אדפטציה, פריקוול וסיקוול, וכן בתסריט השלישי, שהוא סיקוול במלואו. בכל אחד מן התסריטים נבחנו כמה שינויים עיקריים שעליהם הצביעו התסריטאים באפיטקסט, רובם היו רעיונות שהגה קופולה. רוב ההצעות של קופולה התקבלו על ידי פוזו, אם כי במקרים מסוימים, פוזו חלק על דעתו של קופולה והשניים הגיעו לפשרה (4.2.3). עם זאת, מאחר שפוזו היה מזוהה עם הספר "הסנדק", מעורבותו הייתה חשובה כדי להעניק אותנטיות לתסריטים וכדי ליצור המשכיות בינם לבין עצמם ובינם לבין המקור.

זאת ועוד, בהתאם להשערה השנייה נמצא שככל שמתרחקים מהאדפטציה בתסריט הראשון, כך התסריטים הם יותר ויותר יצירות אישיות של קופולה על בסיס חומריו של פוזו. התסריט הראשון התבסס במלואו על חומריו של פוזו, כלומר אירועים ודמויות נלקחו על ידי קופולה ישירות מספרו של פוזו כמעט ללא שינוי. בתסריט זה נמצאו בעיקר הזחות שנועדו לעבד ספר לתסריט לאור ההבדלים בין המדיום הספרותי למדיום הקולנועי, והזחות שנועדו להפוך את התסריט לאיכותי יותר מהספר לתפיסתו של קופולה (4.1). הזחות אלה נבעו בעיקר משיקולים יצירתיים אישיים, במונחיה של פרדיקאקי (Perdikaki, 2016), אך במידה מסוימת גם משיקולים חברתיים. כפועל יוצא מזה, אפשר להצביע על מיתון ופישוט של דמויות משניות ושל אירועים שקופולה ראה כ"זולים" והעצמה של אירועים ונושאים חברתיים מסוימים מספרו של פוזו, שאותם ראה קופולה כחשובים ביותר. לעומת זאת, התסריט השני התבסס על חומריו של פוזו רק בחלקו, וכל השאר היה פרי המצאתו של קופולה. כפי שעלה מהאפיטקסט, שיקוליו של קופולה היו חברתיים ויצירתיים כאחד, במונחי הרכיב הפרשני במודל לחקר אדפטציה, והיה לו חופש רב יותר ליצירת סרט אישי המבוסס על חומריו של פוזו. בהתאם לכך, נעשו הזחות מהותיות יותר הן במבנה התסריט (4.2.1) והן בדמויות מסוימות מהספר, שהופיעו בתסריט הראשון כמעט ללא שינוי (4.2.2 ו-4.2.3). בניגוד לשני התסריטים הקודמים, בתסריט השלישי לא הופיעו כלל אירועים מספרו של פוזו ואת כולו הגה קופולה על בסיס חלק מהדמויות של פוזו ובהתייעצות עימו. בהתאם לכך, נמצאו בו הזחות בקטגוריה אחת בלבד במודל לחקר אדפטציה, אפיון הדמויות והיחסים ביניהן – הזחות שנועדו להשלים את הטרילוגיה לפי תפיסתו של קופולה (4.3). בניתוח תסריט זה, בסעיף 4.3.3, הוצעה קטגוריה נוספת שתאפשר להרחיב את השימוש במודל לחקר אדפטציה גם לחקר סיקוול/פריקוול.

ניתן להצביע על כמה מסקנות העולות מן המחקר. ראשית, הוא שופך אור חדש על הכללות שנעשו בחקר תרגום עצמי ותרגום עצמי משותף בין-לשוני לגבי תפקידו המרכזי של מחבר המקור (Grutman & Van Bolderen, 2014; Manterola Agirrezabalaga, 2017), שכן במקרה הנוכחי תפקידו של פוזו כמחבר המקור היה משני לתפקידו של הבמאי. ייתכן שהדבר מרמז על כך שמעמדו של מחבר המקור בתרגום יצירתו למדיום אחר שונה ממעמדו בתרגום יצירתו לשפה אחרת. ניתוח מקרי מבחן נוספים עשוי להעמיק את הדיון במעמדו של המתרגם העצמי בתרגום בין-לשוני לעומת מעמדו בתרגום בין-סמינטי. שנית, התברר כי הגבולות בין אדפטציה, סיקוול ופריקוול אינם בהכרח חדים וברורים, בניגוד לטענתה של האצ'ן (Hutcheon, 2006). במקרה המבחן בעבודה זו טשטוש ההבחנה בין צורות אלה של אינטרטקסטואליות בא לידי ביטוי באופנים שונים: אדפטציה הייתה גם פריקוול (4.2.1) והסיקוול היה מבוסס על חלקים מסוימים מהמקור שלא מצאו את מקומם בתסריט הראשון (4.2.2). זאת ועוד, המודל לחקר אדפטציה אפשר גם את הדיון בהזחות שנעשו בסיקוול/פריקוול, אם כי נעשה בו שימוש מצומצם יותר בניתוח התסריט השלישי,

שהוא כאמור סיקוול במלואו. לשם גיבוש מודל לחקר אדפטציה, שיכול לשמש בהתאמות מסוימות גם לחקר סיקוול ופריקוול, יש מקום להמשיך ולבחון את המודל באמצעות יישומו במקרי מבחן נוספים מז'אנרים שונים. לבסוף, ניתן לומר כי תרגום עצמי משותף אפשר במקרה זה לשפוך אור חדש על המציאות שתוארה בספרו של פוזו. השילוב בין סגנונו האמנותי של קופולה כתסריטאי וכבמאי לבין חומריו של פוזו ומעורבותו כתסריטאי הציע נקודת מבט חדשה על נושאים חברתיים, משפחתיים ותרבותיים שונים שהופיעו במידה זו או אחרת בספר "הסנדק", כך שנוצרה טרילוגיה החורגת בכיוונים חדשים ומפתיעים מן הקונבנציות של ז'אנר הפשע שנמצא בבסיס הספר.